

ადამიანი სამართალში*

გუსტავ რადბრუხი

გერმანულიდან თარგმნა ნინო ქათამაძემ**

როდესაც ვსაუბრობ სამართალში ადამიანზე, საკითხი გულისხმობს არა მხოლოდ იმას, თუ როგორ აფასებს სამართალი ადამიანს ან როგორ მოქმედებს ან როგორ უნდა მოქმედებდეს სამართალი ადამიანზე, უფრო მეტიც, როგორ წარმოჩინდება სამართალი ადამიანთან, რომელზეც უნდა იმოქმედოს და რა ტიპის ადამიანს ეფუძნება სამართალი. ჩემი განხილვის საგანია არა რეალური ადამიანი, არამედ ადამიანების პროტოტიპი, რომელიც კანონის მთავარი სამიზნეა და რომლის მიმართაც ის თავის მოთხოვნებს ავრცელებს.

ეს პროტოტიპი სხვადასხვა ეპოქაში იცვლებოდა სამართლის განვითარებასთან ერთად. შეიძლება ითქვას: სამართლის ადრესატი ადამიანის პროტოტიპის ცვლილება სამართლის ისტორიაში „ეპოქას ქმნის“. არაფერია ეპოქისთვის იმაზე უფრო მნიშვნელოვანი, ვიდრე იმ ადამიანთა შეხედულება, რომელზეც ისაა ორიენტირებული.

სამართლებრივი წესრიგი არ დაიყოფა და დაიყვანება იმ ცალკეულ რეალურ ადამიანებზე, რომლებიც დედამიწაზე დადიან, ასევე ჰერბარიუმის საოცარ ნარგავებზე, რომლებსაც ჩვენ კაცობრიობას ვუნოდებთ. კონკრეტული, ემპირიული ადამიანისგან გზა სამართლებრივ წესრიგამდე არ მიდის, არამედ ზოგიერთი სამართლებრივი წესრიგის უარყოფისკენ. ვინც მაქს სტირნერთან ერთად „ცალკეულ ინდივიდზე“ აკეთებს სწორებას, ანარქიით ამთავრებს. კანონის დისპოზიცია თავისი ზოგადი შინაარსით შეიძლება აიგოს და ორიენტირდეს ადამიანთა ზოგად ტიპაჟზე, ხოლო სხვა-

---

* *Der Mensch im Recht* – გუსტავ რადბრუხის 1926 წლის 13 ნოემბრის საინაუგურაციო ლექცია ჰაიდელბერგის უნივერსიტეტში.

** სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი. orcid.org/0000-0003-4595-2972.

დასხვა ადამიანური თვისება სხვადასხვა სამართლებრივი ეპოქისთვის ქმნის ტიპურ, არსობრივ და გადამწყვეტ მიმართულებას სამართლებრივი ნორმების ფორმირებისთვის.

ცალკეული სამართლებრივი წესრიგის ადამიანთა მიმართ დამოკიდებულება ნათლად იკითხება, როდესაც ფასდება, თუ როგორაა ჩამოყალიბებული უფლება და ვალდებულება. შესაძლებელია იქიდან ამოვიდეთ, რომ სამართლებრივი წესრიგი უფრო ნაკლებად არის ორიენტირებული უფლების განხორციელებაზე, ვიდრე ვალდებულების შესრულებაზე. იერიנגმა აჩვენა, რომ სამართლებრივი წესრიგი ინგრევა არა მაშინ, როდესაც თავის ვალდებულებებს ვერ ასრულებს, არამედ მაშინ, როცა უფლება ვერ ხორციელდება. ამდენად, მართლწესრიგის მიერ დაფუძნებული უფლებებისა და ვალდებულებებიდან ვლინდება შესაბამის ქცევაზე მიმართული სამართლებრივი წესრიგის ნება. როდის გამოხატავს სამართლებრივი წესრიგი საკუთარ ნებას ვალდებულების ფორმირების დროს და როდის უფლების ჩამოყალიბებისას? ის აფუძნებს უფლებებს იქ, სადაც მიაჩნია, რომ საკუთარი ნების აღსრულება ურთიერთმფარავი ადამიანური იმპულსებით შესაძლებელია და ვალდებულებებს მაშინ, როდესაც მიიჩნევს, რომ მისი ნების სანინალმდეგოდ, ადამიანურ მისწრაფებებს საპირისპირო მოტივი უნდა დაუწესოს. მის მიერ დადგენილი უფლება-მოვალეობებით ნათლად შეიცნობა, რეალურად რა იმპულსებს იწვევს ის ადამიანში.

შუა საუკუნეების გერმანული სამართლისა და იმ ეპოქის ადამიანის ტიპაჟის მიხედვით შემოიღია მხოლოდ დილეტანტობასა და კონტროლის საჭიროებაზე საუბარი. ამ ეპოქისთვის დამახასიათებლად მევლინება ვალდებულებებით განპირობებული უფლებების სიზშირე, იმ უფლებებისა, რომლებიც უზრუნველყოფილია ვალდებულების შესრულების მოლოდინით. ასეთი უფლებები საფრთხის გარეშე უნდა ფუნქციონირებდეს და ამდენად, მოითხოვს ჩვეულებებთან, მოვალეობისადმი რელიგიურობასა და საზოგადოებასთან მიზმიული ადამიანის არსებობას. სინამდვილეშიც, შუა საუკუნეების ეკონომიკური და სამართლებრივი წესწყობილება ცნორედ ამგვარად აფასებდა ადამიანს. გილდიის ბრძანება ნიშნავდა მონოპოლიების მინიჭებას იმ ნდობით, რომ გილდიის პა-

ტივი იქნებოდა საკმარისი იმპულსი სამუშაოს ხარისხიანად შესასრულებად და ეს ნდობა და რწმენა ფაქტობრივად შენარჩუნდა საუკუნეების მანძილზე.

ფეოდალური ორდენი ნიშნავდა, რომ შორსმიმავალი უფლებები თითქმის უკონტროლო და არაიძულებით ფორმატში უნდა განხორციელებულიყო, ფეოდალური სულისკვეთებით, ანუ წინაპირობით, რომელიც საბოლოოდ ჩავარდა: ფეოდალები გახდნენ სუვერენები, იმპერია დაინგრა, რომლის საბოლოო მიზეზი სამართალში ადამიანის კონცეფციაზე არაზუსტი წარმოდგენა გახდა.

რენესანსის, რეფორმაციისა და რეცეფციის ხანამ გაათავისუფლა ინდივიდი საზოგადოებისგან. ასე დაედო საფუძველი საზოგადოებისგან გაათავისუფლებული, არა ვალდებულების, არამედ ინტერესებით განპირობებული ცალკეული ინდივიდის სამართლის ამოსავალი პრინციპიდან გარდაქმნას. სამართალში ადამიანის ამ ახალ ტიპაჟში უკვე ჩანს კომერსანტი, რომლისთვისაც დამახასიათებელია მოგებისკენ სწრაფვა და ანგარიშიანობა („ბიზნესში დასრულდა კომფორტის ეპოქა“), მოვაჭრის მოთხოვნილება იყო რეცეფცია წონადი მიზეზებით და ამდენად, სამართლის ადამიანის ახალ ტიპზე მორგება. მცირე გაზვიადებით შეიძლება ითქვას, რომ მას შემდეგ სამართალი ყველას ექცევა, როგორც ვაჭარს, დასაქმებულსაც კი, როგორც გამყიდველს, რომელიც ყიდის საქონელს – „სამუშაოს“.

პერსონიფიცირებული ეგოიზმით მოცული ადამიანთა ეპოქა იყოფა ორ პერიოდად: პოლიციური სახელმწიფო და განმანათლებლობა. პოლიციური სახელმწიფო არ ენდობა სამართლის ადრესატის ჯერ კიდევ მოუმწიფებელ აღქმას და ცდილობს ეს უკანასკნელი საკუთარი შეცდომისგანაც კი დაიცვას და საკუთარი ნების საწინააღმდეგოდაც კი გააბედნიეროს. ის (1766 სასამართლო პალატის დადგენილების მიხედვით) გვევლინება ქვეშევრდომების ბუნებრივ მეურვედ, სადაც ცდილობს საკუთარი სურვილის მიუხედავად იძულებით ასწავლოს, თუ როგორ უნდა წარუძღვეს საკუთარ მეურვეობას.

მაშინაც კი, როცა კარგად გააზრებული ეგოიზმი ხვდება იგივე მიმართულებით, უფრო მეტად არა მხოლოდ უფლებები, არამედ

ვალდებულებები წარმოჩინდებიან. რაც არ არის აკრძალული, მოთხოვნილია, უბრალოდ არაფერია დაშვებული. სამართლებრივი წესრიგი ადამიანს მოიაზრებს არსებად, რომელიც საკმარისად ეგოისტია, იხელმძღვანელოს მხოლოდ თავისი ინტერესებით, მაგრამ საკმარისად კარგად არ აქვს გააზრებული, ეს ინტერესი საკუთრად შეიცნოს.

მხოლოდ განმანათლებლობასა და ბუნებით სამართალს აქვს სამართლებრივი წესრიგი მიმართული ადამიანის ცალკეულ ტიპაჟზე, რომელზედაც დაფუძნებული იყო რომის სამართალი: ეს არის არა მხოლოდ საკუთარ პირად გამორჩენაზე ორიენტირებული, არამედ საკუთარი პირადი ინტერესიდან გამომდინარე ჭკვიანი პერსონა, რომელიც მისდევს რა საკუთარ, კარგად გააზრებულ ინტერესებს და ამავდროულად, თავისუფალია სოციალური ბოჭვისგან, ხოლო სამართლებრივ ბოჭვას მხოლოდ იმიტომ ექვემდებარება, რომ ამ უკანასკნელზე თავად საკუთარი პირადი კეთილდღეობის ინტერესია მიბმული. მასში მოიაზრებოდა გარდაუვალი მეთოდოლოგიური ხედვა და გარდამავალი, ისტორიულად განპირობებული შეხედულება. ფაქტობრივად, კანონმდებელმა საკუთარი კანონი იმ ჰიპოტეტიური მიზნით უნდა ჩამოაყალიბოს, თითქოს ადამიანი იმგვარად ეგოისტური და საკუთარი ინტერესებით მოცულია, რომ დაუფიქრებლად მიჰყვებოდა საკუთარ ინტერესებს, რომ არ ჰქონოდა კანონს ჩარჩოები, ამავდროულად, თითქოს ისეთი ჭკვიანიცაა, რომ მაშინვე ამოიცნობდა ამ ჩარჩოების ღია წერტილებს, მისი კანონი (კანტთან საუბარი) უნდა ერგებოდეს ეშმაკის წესებსაც, თუ მათ გონება აქვთ. იმავე კონტექსტში ამბობს მაკიაველიც: „არავის შეუძლია მისცეს რესპუბლიკას კონსტიტუცია ან კანონი, თუ ის ადამიანებს ბოროტებად არ მიიჩნევს“. „ცუდი ჩვეულებები ქმნის კარგ კანონს“. ნებისმიერი კანონი ორიენტირებული უნდა იყოს და ერგებოდეს ძალიან ეგოისტურად განწყობილ და ამავდროულად, ძალიან ჭკვიანი ადამიანის კონსტრუქციას. სხვა ეპოქებში აღნიშნული კონსტრუქცია უფრო მეტი იყო, ვიდრე ფიქცია, ეს იყო ემპირიული გამოცდილებით საშუალო სტატისტიკური ტიპი იმ აღქმით, რომ კლასიკური ნაციონალური ეკონომიკის საწყისების მსგავსად ადამიანთა უმრავლესობა ზუსტად შეესაბამება

homo oeconomicus-ის ტიპაჟს. ნათელი და სიცოცხლით სავსე დროის გასვლა არ იყო საჭირო იმის მისახვედრად, რომ ადამიანთა უმრავლესობა არა საკუთარ ინტერესებზე ორიენტირებული, გამჭრიახი და აქტიურია, არამედ კეთილშობილი, უმეცარი და ზარმაცი.

მხოლოდ ეს გულუბრყვილო რწმენა რეალობისადმი ადამიანთა წარმოდგენაზე გახდა მიზეზი, რამაც განაპირობა ამ დროში საკმაოდ თანმიმდევრულად და ლოგიკურად მთლიანი სამართლებრივი წესრიგის ახალი ტიპის ადამიანზე მორგება, რამაც ჩვენი აღფრთოვანება უნდა გამოიწვიოს. შუასაუკუნოვანი-პატრიარქალური წყობილების ნაშთები ქრება: ყველა ის უფლება, რომელიც გაცემულია ვალდებულების შესრულების მცდარი დათქმით, იყოფა სპეციალურ უფლებებად და სპეციალურ მოვალეობებად. საკუთრივ, პოლიციური სახელმწიფოს ვალდებულებები ვალდებული პირის არაღიარებულ ინტერესებს უსწრებს წინ; სადაც პირის პირადი ინტერესი იმავე მიმართულებითაა, მას ვალდებულებები კი არ ეკისრება, არამედ მხოლოდ უფლებები აქვს მინიჭებული: **beneficia non obtruduntur**. ვისაც არ სურს, უკვე აქვს; ადამიანის ნება არის მისი ცათა სასუფეველი. ამასთან, აუცილებელია გონიერება და აქტიურობა, რომელიც ინტერესსა და საშუალებას მიიჩნევს განხორციელების აუცილებელ პირობად: **ignorantia juris nocet, jus vigilantibus scriptum** – ძილისგუდებს სამართალი არანაირ ყურადღებას აქცევს! ნებისმიერი ბოჭვა, გარდა სამართლის მიერ თავად დანესებულია, რომელიც კარგად გააზრებული ინტერესის განხორციელებას აფერხებს, ყველა სოციალური და ეკონომიკური ბოჭვა, იგნორირებულია, სამართლებრივი შესაძლებლობა გაიგივებულია ფაქტობრივ შესაძლებლობასთან. მაგალითად, ხელშეკრულების სამართლებრივი თავისუფლება ნიშნავს რეალური ხელშეკრულების დადების თავისუფლებას. მხოლოდ საკუთარი პირადი ინტერესებისთვის მოქმედი, გააზრებული, აქტიური და თავისუფლად მოაზროვნე ადამიანები ერთმანეთის მიმართ თანასწორადაც არიან მიჩნეულნი. სახელშეკრულებო პარტნიორები ერთმანეთს ემსგავსებიან, როგორც ადამიანი და მისი სარკისებური გამოსახულება. სამართლებრივ ცხოვრებაში ისინი ირგებენ სხვადასხვა

როლს, ათასჯერ განმეორებად სიტუაციებში, მოჩვენებით გაორმაგებაში ერთი და იგივე ადამიანი ისევ საკუთარი თავის პირისპირ აღმოჩნდება.

ადამიანის შესახებ ეს კონცეფცია ჩვენი სამართლებრივი აზროვნების ბოლო პერიოდამდე გაბატონებული იყო იმაზე მეტად, ვიდრე ეს გვინდოდა. აილო რა სათავე კერძო სამართლიდან, ლოგიკურად და მიზანმიმართულად განვითარდა სამოქალაქო საპროცესო სამართალში: სახელშეკრულებო მაქსიმა ნიშნავს, რომ პროცესი ისე უნდა იყოს აგებული, თითქოს ჭადრაკის ორ მოთამაშეს, მართულთ საკუთარი კარგად გააზრებული ინტერესით, არ სჭირდება სამართლებრივი დახმარება და დაპირისპირებული მხარეები არიან თანასწორნი ერთმანეთის მიმართ. ფოიერბახის მიხედვით, სისხლის სამართალში დომინირებს იგივე პოზიცია: მისი ფსიქიკური იძულების თეორია ითვალისწინებს ადამიანს, რომელიც წმინდა პირადი ინტერესებიდან გამომდინარე, გააზრებულად, ყოველგვარი სინდისის ქენჯნისა და ინსტიქტების გარეშე, სჩადის დაგეგმილ დანაშაულს საკუთარი მიზნის მისაღწევად და იმკის მის დადებით ან უარყოფით შედეგებს. საჯარო სამართალიც, მისი საზოგადოებრივი შეთანხმების თეორიის მიხედვით, ამოსავალ პრინციპად განიხილავს კარგად გააზრებულ პირად ინტერესს თანასწორ და თავისუფალ ადამიანებს შორის. ამ ფონზე, ხმის უფლების გამოყენება ინდივიდუალური ინტერესების წმინდა პერსონალური გამოვლინებაა, სადაც შემთხვევით არჩევანის გაკეთებისას საბოლოო შედეგი უმრავლესობის ან უმცირესობის იდენტური ინტერესების გამოვლინებად წარმოჩინდება. ინდივიდუალური კენჭისყრის სოციოლოგიური საფუძველი – პარტია, კლასი კი სამართლის სამიზნის მიღმა რჩება. რუსო ილაშქრებდა პარტიის ფორმირების პროცესის წინააღმდეგ, რამეთუ ეს უკანასკნელი აყალბებს ინდივიდუალური ინტერესის გამოვლენას. ამდენად, სახელმწიფო სამართალი და სახელმწიფოს სამართლის შესახებ მოძღვრება სულ მცირე არცთუ ისე შორეულ წარსულში, ძლევამოსილ პარტიებს ეგნორირებას უკეთებდა. ისინი მიჩნეულნი იყვნენ სოციოლოგიურ სტრუქტურად სამართლებრივი პატივის გარეშე, სამართლისთვის კი არსებობენ მხოლოდ ცალკეული ამომრჩევლები. ამდენად, სა-

მართლის ყველა მიმართულება იყო ინდივიდუალისტურ და ინტელექტუალ ადამიანის ტიპზე ორიენტირებული, სამართლებრივი ნესრიგის მხოლოდ ერთ კუთხეში რჩებოდა არქაული პატრიარქალური შეხედულება შეზღუდული ყოფიერების ვალდებულებებით გაჟღენთილი და განპირობებული უფლებების შესახებ: ეს იყო საოჯახო სამართალი. საკუთარი ცოლისა და შვილების წინაშე კაცი ქმარი და მამა იყო უფლებებით აღჭურვილი, რათა შეესრულებინა კანონისმიერი მოვალეობები. მაგრამ საოჯახო სამართალშიც კი სულ უფრო და უფრო ჩნდებოდა სამართლებრივი გარანტიები მშობლისა და მეუღლეების კანონისმიერი ვალდებულებების გეგმაზომიერი შესრულებისათვის – გათვალისწინებულ იქნა არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულებისა და არასრულწლოვანთა კეთილდღეობის შესახებ კანონები. თუმცა საოჯახო სამართალში ვალდებულებებით განპირობებული უფლებები დაიყო საკუთარ უფლებებად და სხვისთვის სასარგებლო მოვალეობებად.

თუმცა ამასობაში სულ უფრო და უფრო მეტად ცხადი ხდებოდა, რამდენად ფიქტიურია სავარაუდო ემპირიული საშუალო სტატისტიკური ტიპი ლიბერალური სამართლებრივი ეპოქისთვის. ადამიანი ყოველთვის აღარ არის იმ მდგომარეობაში, რომ შეიცნოს საკუთარი ინტერესები ან მიჰყვეს უკვე გააზრებულ ინტერესებს ან იყოს საკუთარი ინტერესებით მოტივირებული – და ყველა ასეთ სიტუაციაში აუცილებლობისას გამოუცდელობისა და წინდაუხედაობის შემთხვევაში სამართალი, რომელიც მხოლოდ გონიერ, თავისუფალ და დაინტერესებულ ადამიანზეა გათვლილი, არ მოქმედებს მათზე, ვინც ამ ტიპს არ განეკუთვნება. სამეცნიერო კანონმდებლობის მიხედვით, სამართლის სუბიექტისადმი დაწესებული სამართლებრივი დაცვა თავად ამ სუბიექტის წინააღმდეგაა მიმართული. პათოსი გრძელდება შრომითი ურთიერთობების დაცვის კანონმდებლობაში ხელშეკრულების შეზღუდვის გზით. სამოქალაქო პროცესში – თავდაპირველად ავსტრიული სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მიხედვით – უფრო და უფრო შეინიშნება მხარეთა ჩარევა მათივე ინტერესების სახელით, რაც მოსამართლის მიერაც გაზიარებულია. ეს კი კიდევ უფრო თრგუნავს სახელშეკრულებო თავისუფლების პრინციპს. სისხლის სამართალში ფო-

იერბახის შეკავების ფიზიკის კანონს ჩაძირვა ემუქრება; ჩანს, რომ დამნაშავეს ყველაზე ნაკლებად შეუძლია, ცივი გონებით, მისი საქციელის დადებითი და უარყოფითი მხარეების ანონ-დანონა და ანალიზის შედეგად მისთვის ყველაზე უფრო ხელსაყრელი ვარიანტის არჩევა, რომელსაც განავითარებს, ესე იგი გაიაზროს მისი საუკეთესო ინტერესი ან უკვე გააზრებულ ინტერესს მიჰყვეს. და გაუმჯობესებაზე ფიქრი (ახალი ადამიანის სამომავლო ტიპაჟი ამისთვის კარგად გამოსადეგია) დამნაშავეს ერთფეროვანი ტიპის მიღმა ფსიქოლოგიური პროტოტიპების კიდევ უფრო მრავალფეროვან სიმრავლეს წარმოშობს – როგორიცაა, შემთხვევითი და რეციდივისტი, გამოსწორებული და გამოუსწორებელი დამნაშავე. სისხლის სამართლის თაობაზე ახალ მოძღვრებას თამამად შეიძლება ვუნოდოთ სისხლის სამართლის სოციოლოგიური თეორია, რადგან აქამდე წმინდა სოციოლოგიურ ფაქტებს სამართლებრივი მნიშვნელობა მიენიჭა. სამართალში ადამიანის შესახებ ახალი შეხედულება ჩამოყალიბების პროცესშია, სამართლებრივი აზროვნების შემობრუნება ახალი სამართლებრივი ეპოქის ჩამოყალიბებისთვის მზადაა.

ადამიანის ახალი პროტოტიპი აბსტრაქტულ თავისუფლებასთან, საკუთარ ინტერესებთან და ლიბერალური ეპოქის სიბრძნის საზომთან მიმართებით ბევრად უფრო რეალური (ცოცხალი) ტიპია, რომელშიც გათვალისწინებულია სამართლის სუბიექტის ინტელექტუალური, ეკონომიკური, სოციალური ძალაუფლების მდგომარეობა. სამართალში ადამიანი უკვე აღარ არის რობინზონი ან ადამი, იზოლირებული ინდივიდი, არამედ ადამიანის სოციუმის ფარგლებში, კოლექტიური სამართალსუბიექტი. სოციალურ სინამდვილესთან იურიდიული სუბიექტის ტიპის დამსგავსებით სამართლის სუბიექტი იყოფა სოციალურ და სამართლებრივად რელევანტურ ტიპთა უმრავლესობად. ეს ყველაფერი განსაკუთრებით თვალნათლივ შეიძლება აისახოს შრომის სამართალში, რომელიც სოციალურ ეპოქაშიც იმავე გაგებით პიონერულია, როგორც ლიბერალურ ეპოქაში სამენარმეო სამართალი.

კერძო სამართალი, „სამოქალაქო“ სამართალი იცნობს მხოლოდ თანასწორ სუბიექტებს, რომლებიც ორივე მხარეს თავისუფალი ნე-

ბის გამოვლენის გზით ერთვებიან სახელშეკრულებო ურთიერთობებში და არა დამსაქმებელი საკუთარი ძალაუფლების ფარგლებში დასაქმებულებთან. მან არაფერი იცის ასევე დასაქმებულთა გაერთიანებების სოლიდარობაზე, რომელიც ცდილობს ცალკეული დამსაქმებლების ძალაუფლების დასაქმებულებთან გათანაბრებას, ასევე არაფერი იცის მსხვილი პროფესიული კავშირების შესახებ, რომლებიც კოლექტიური ხელშეკრულებებით არიან შრომითი ხელშეკრულების ფაქტობრივი მონაწილეები, ის ხედავს მხოლოდ ცალკეულ ინდივიდუალურ კონტრაქტებს და ცალკეულ შრომით ხელშეკრულებას. ამასთან, მან არაფერი იცის დამსაქმებელთა გაერთიანებების შესახებაც: სამოქალაქო სამართალი იცნობს მხოლოდ ისეთი შრომითი ხელშეკრულებების მრავალფეროვნებას, რომლის დამსაქმებლები დასაქმებულს აღიქვამენ არა სამართლებრივი ვალდებულებით აღჭურვილად, არამედ კომპანიის, როგორც დახურული სოციოლოგიური ერთიანობის, სამუშაო ძალად, ანუ ხედავენ ტყეს და არა ხეებს. ეს არის შრომის სამართლის არსი: მისი უფრო დიდი რეალიზმი. სუბიექტის თაობაზე სამოქალაქო კოდექსის აბსტრაქტული ხედვისგან განსხვავებით, შრომის სამართალი აქცენტს აკეთებს სანარმოზე, დასაქმებულებზე, თანამშრომლებზე, არა მხოლოდ ცალკეულ პირებზე, არამედ გაერთიანებებსა და კომპანიებზე, არა მხოლოდ თავისუფალ ხელშეკრულებებზე, არამედ მძიმე ეკონომიკური ძალების გადაწვინებისთვის ჭიდილზე, რომლებიც ქმნიან ამ თითქოსდა თავისუფალ ხელშეკრულებებს. ცალკეულ ადამიანებს ის უყურებს როგორც გაერთიანების, სანარმოს ან საბოლოოდ, მთლიანი ეკონომიკის და საზოგადოების ნევრებს (შემადგენელ კომპონენტებს), ყველასთან ერთად მისგან გამომდინარე მოტივებით, საერთო სულისკვეთების მოტივებით ან სულ მცირე გაფართოებული ეგოიზმით, რომელსაც ჩვენ სოლიდარობას ვუნოდებთ.

საჯარო სამართალიც ადამიანის შესახებ ამ ახალ თეორიას ეფუძნება. ჩვენ დემოკრატიის ცნების ხელახლა გადაფასების პროცესში ვართ: ხდება იზოლირებული ინდივიდის ტიპზე მორგებული დემოკრატიის პრინციპის გადაფასება კოლექტიური პირის ცნებაზე. დემოკრატია ჩვენთვის უკვე აღარ ნიშნავს: „ყველაფრის თა-

ნანსწორობას, რასაც ადამიანის სახე აქვს“, არამედ მის საპირისპიროს, „ლიდერის გამორჩევის“ საუკეთესო გზას. ამდენად, ის აღარ გვევლინება ცალკეული პიროვნებების კრებითად, არამედ არის ბევრად რთული სოციოლოგიური მთლიანობა, რომელიც აერთიანებს სოციალურ ჯგუფებს, კლასებს, პარტიებს. ეს გამოიყენება დემოკრატიის არა მხოლოდ სოციოლოგიური და პოლიტიკური ცნებისთვის, არამედ დემოკრატიის სამართლებრივი განმარტებისთვისაც: პროპორციული არჩევნების ფორმირებისთვის ყველა ჯგუფს აქვს იურიდიული მნიშვნელობა. პარტიები, ცოტა ხნის წინ კულისებში რომ ისხდნენ, ახლა სახელმწიფოს ყველაზე მნიშვნელოვანი ორგანოებია და სახელმწიფო მონყობის სამართლისა და საჯარო სამართლის სცენაზე არიან მოთავსებულნი.

ვფიქრობთ რა სამართალში ადამიანზე, როგორც კოლექტიურ სუბიექტზე, ეს ნიშნავს ვიფიქროთ კოლექტიურ ეთოსზეც მასში. ხდება უფლების ახალი „ეთიკიზაცია“, ანუ უფლების ახლებური განხორციელება ეთიკური ვალდებულების კონსტრუქციით: „საკუთრება ავალდებულებს“ ვამბობთ და „საარჩევნო უფლება ქმნის საარჩევნო ვალდებულებას“ და ბოლოს, იერინგმა შთამბეჭდავად მოიგო ბრძოლა უფლებისთვის მორალური ვალდებულებების დაკისრებით. ვალდებულებით გაჟღენთილი ამგვარი უფლებებით სოციალური სამართლებრივი ეპოქა ხელახლა იწყებს ფიქრს პატრიარქალურ სამართლებრივ ეპოქაზე: ჩვენთვისაც ყველა უფლება არის უბრალოდ საზოგადოების ფეოდალური საკუთრება. მაგრამ ვალდებულებებით გამსჭვალვა, ამავდროულად, პატრიარქალური წყობისგან განსხვავებით, არის ვალდებულების მდგომარეობა. ომის ეკონომიკამაც მიგვაჩვია, რომ თითოეული უფლება მივიჩნიოთ როგორც დროებითი უფლება, რომელიც მინდობილია ინდივიდზე ვალდებულების შესრულების პირობით მომდევნო მითითებამდე. კანონმდებელი ყოველთვის მზად არის, დაეხმაროს სოციალურ ჯგუფებს, რომლებიც ვალდებულებებით განპირობებული უფლებიდან სარგებელს ვერ იღებენ, გათავისუფლდნენ მისგან. ყველა ჩვენი უფლება გახდა გაუქმებადი უფლება.

სხვადასხვა პოზიციის ამგვარი წარმოჩენით ადამიანი, როგორც სამართლებრივი წესრიგის ობიექტის თემა, ჯერ კიდევ არ არის

ამონურული. საჭიროა, თუმცა უფრო ფართო ქრილში, ჩამოვყალიბოთ როგორ მოქმედებს სამართალი ადამიანზე, როგორც მის სუბიექტსა და შემქმნელზე, უფრო მეტიც: მოიაზრებდა თუ არა ადამიანური კანონმდებელი მას, როგორც წინაპარს. ამდენად, ადამიანი, როგორც კანონმდებელი, მიჩნეულია ისტორიის გვიანდელ მიღწევად.

გერმანულ წესწყობილებაში იყო სამართალი, ჩვეულება, მორალი, რელიგია, წინაპრების სიბრძნე, ღმერთის ნება და ამდენად, არ არსებობდა ადამიანური კანონმდებლობა. სამართლებრივ ლიტერატურაში სამართლის განვითარება, სიბრძნე, ახალი გარდაიქმნა ძველად: „საქსონიის სარკეში“ მას ჰქვია: „ეს კანონი მხოლოდ მე არ მომიფიქრებია, ის ჩვენ უძველესი დროიდან ჩვენი კარგი წინაპრებისგან გადმოგვცა“.

ამდენად, პირველი კანონმდებელი წარმოგვიდგება ადამიანად, რომელიც ბოროტი ხელით ღმერთის კომპეტენციაში ჩაერია. გერმანიაში ადამიანურ კანონმდებლობამდე გზა ძალიან ნელი და დაგვიანებული იყო. მნიშვნელოვანი ცვლილებები შედის კანონმდებლობაში კაროლინგებისა და მეროვინგების ჟამს. უშუალოდ ხალხისთვის სამართლის შექმნისთვის არც მეფე იყო მზად, თუმცა შეეძლო თავისი დაქვემდებარებულებისთვის მოეთხოვა. დანერგილი სამართალი იყო მხოლოდ ოფიციალური სამეფო კანონი და ასეთი სამართალი ავალდებულებდა მხოლოდ სამეფო სასამართლოებს, ხალხი და სახალხო სასამართლოები კი აგრძელებდა არსებობას სახალხო სამართლით. აქედან მალევე დაიწყო ჭიდილი სამეფო და სახალხო სამართალს შორის იურისდიქციასთან დაკავშირებით, რაც „სამართალსა და სახელმწიფოს შორის მიმდინარე მუდმივი პროცესის“ გამოვლინების ფორმა იყო.

მოდით, გადმოვინაცვლოთ ახალ ეპოქაში! ახალ ეპოქაშიც სამართლის თეორიაც და პრაქტიკაც ისწრაფვიან, არ დაეყრდნონ მხოლოდ კანონს, არამედ პოზიციის გასამყარებლად იყენებენ სხვადასხვა აქტორს, ბიბლიას, ძველი დროის კლასიკოსებს. ამით ისინი გამოხატავენ, რომ დღევანდელ სახელმწიფო კანონების აუცილებლად მავალდებულებელ ძალას კვლავ არ ცნობენ. ჩვენ ვართ ბუნებითი სამართლის ეპოქაში, რომელიც პოზიტიურ სა-

მართალს არა სახელმწიფოს მხრიდან იძულებით აღსრულებადი ბერკეტის, არამედ მისი შინაარსის სისწორის გამო აღიარებენ. ჰობსი მსგავს პოზიციებთან დაკავშირებით აღნიშნავდა: **“that law is not counsel, but command”**.

დანერვილ სამართალში რომის სამართლის ინკორპორაციამ, იმპერიის წინამორბედად აღიარებული რომის იმპერატორის ნებით, გზა გაუხსნა სახელმწიფოს ნების კანონად ქცევას, თუმცა ეს მხოლოდ აბსოლუტურ სახელმწიფოში იყო განხორციელებადი. სამოხელეო სახელმწიფოში იმარჯვებს მოხელეთა სამართალი. პირველად, განმანათლებლობამ ჩაანაცვლა მართვის სახალხო სურვილი (სულისკვეთება) სახელმწიფო კანონმდებლის მიზანმიმართული ნებით. ენა ამ შემთხვევაში არის ცნობიერების შეცვლის საუკეთესო მოწმობა. თანამედროვე საკანონმდებლო ლექსიკა ჩნდება მაშინვე, ენა, რომელსაც აქვს გაცნობიერებული საკანონმდებლო ძალმოსილება, არის ბრძანებათა საოცრად თანმიმდევრული ენა, რომელიც კიდევ უფრო მძაფრად ილაშქრებს დარწმუნების, დაყოფის, განმანათლებლობის ენის წინააღმდეგ. როგორც იქნა ასპარეზზე გამოდის აბსოლუტური მმართველის ხატად ადამიანი, როგორც კანონმდებელი.

აბსოლუტური სახელმწიფოს გარდაქმნა კონსტიტუციურ სახელმწიფოდ ნიშნავს, რომ ხალხის ნება შედიოდეს სახელმწიფო ნებაში, რომ სამართალი ახლიდან დეპერსონირდება და ხდება უფრო კოლექტივიზებული. დღეს კანონმდებლობა უკვე აღარ ეფუძნება მხოლოდ სახალხო წარმომადგენლობას, არამედ მთლიანად ხალხს. ექსპერტები და დაინტერესებული მხარეები უფრო დიდი მოცულობით მოჰყავთ მოსამზადებლად, ნაწილობრივ არაფორმალურად, ნაწილობრივ ზოგადად – საიმპერიო ეკონომიკურ საბჭოში – საკონსტიტუციო ფორმებით. სამართალი გარდაიქმნება ახალი ტიპის სახალხო სამართლად, რომელიც აღარ არის არაორგანიზებული ხალხის ინსტიტუტური სულისკვეთება, არამედ მიზანმიმართულად ორგანიზებული ხალხის ნება.

ამდენად, ისტორია იღებს სათავეს გათვითცნობიერებული საერთო ნებიდან, გადადის კანონმდებლის გაცნობიერებულ ინდივიდუალურ ნებაზე და ამიტომია ზუსტი შესაბამისობა ჩვენს შეხედუ-

ლებებთან ადამიანზე, როგორც სამართლის სუბიექტზე და ადამიანზე, როგორც სამართლის ობიექტზე. ყველა უფლება, თავდაპირველად სუბიექტური და ასევე ობიექტური გაგებით, არის კოლექტიური უფლება, საზოგადო სულისკვეთების უფლება საზოგადოების წევრი ადამიანებისთვის, ამავდროულად ორივე მნიშვნელობით ის არის ინდივიდუალური უფლება, ინდივიდუალური კანონმდებლის ნება, რომელიც ერგება აბსტრაქტულად ინდივიდის კატეგორიას, ამდენად, საზოგადო უფლების ორმავე ცნებას, რომელიც უკვე აღარ არის პატრიარქალური სამართალი, არამედ არის ორგანიზებული სოციუმის სამართალი.

ამდენად, უნდა დავუბრუნდეთ ადამიანის, როგორც სამართლის ობიექტის გაგებას. აქ გამოთქმული მოსაზრებები არავითარ შემთხვევაში არ არის შესაბამისი პროცესის გარეშე. სხვა ფორმით, ისტორიული კონსტრუქციების გამჭვირვალე ფარდის ქვეშ ისინი ყოველთვის შენარჩუნებულია: ბუნებრივი მდგომარეობის მოძღვრებაში. ბუნებრივი მდგომარეობის ცნებაში სხვა არაფერი იგულისხმება თუ არა ისტორიული წინამორბედი ადამიანის სულიერი მდგომარეობა, რომელიც სამართალს და მის საწყის წერტილს ქმნის, და სამართლებრივი ეპოქები მონაცვლეობით თაყვანს სცემს ამ სულიერი მდგომარეობის ორივე საპირისპირო შეხედულებებს, რომელსაც ბუნებითი სამართლის დოქტრინაში უწოდებენ "appetitatus societatis" (Grotius) და "homo homini lupus" (Hobbes). გეორგ ელინეკმა თავის აღმატებულ და შინაარსობრივად მდიდარ მოხსენებაში კარგად აჩვენა ძველი სახელმწიფო დოქტრინა, რაც დასაბამს იღებს ძველი ადამიანის ტიპიდან, რომელიც კაცობრიობის მამამთავარის ისტორიულ სურათს დაემსგავსა. ამდენად, ძველი ადამი თავის ისტორიულად ცვალებად გამოვლინებისა და მსჯელობის ფორმაში – არის ადამიანი სამართალში.

სახელის მოხსენიებით, გავაცოცხლე ჩვენი დიდებული უნივერსიტეტის, ჰაიდელბერგის, ყველაზე დიდებული ეპოქა, გეორგ ელინეკის, ვილჰელმ ვინდელბანდის, ემილ ლასკის, ერნსტ ტრიოლჩის, ებეჰარდ გოთჰაინისა და მაქს ვებერის ეპოქა. ჰაიდელბერგს ვუმაღლი ჩემს გონებრივ გამონრთობას და თუ ახლა მონიჭებული მაქვს შესაძლებლობა, კვლავ ვენვიო ჩემი სულის ძველ სამშობ-

გუსტავ რადბრუხი

ლოს, ამდენად, მე არ ვიცი იმაზე უკეთესი აღსარება, ვიდრე ამ დიდოსტატების მოგონებაა. მაგრამ უცნაური დამთხვევაა, რომ სწორედ ჰაიდელბერგში იპოვა იმ ორმა არა საკუთარი მოქმედების არეალი, არამედ საბოლოო ნავსაყუდელი, ადამიანებმა, რომლებიც ჩემი პროფესიული ცხოვრების ორივე მიმართულებით, ვიწრო გაგებით, იყვნენ ჩემი მასწავლებლები, ოსტატები, მამობრივი მეგობრები: ფრანც ფონ ლისტი და ფრიდრიხ ებერტი. ნება მიბოძეთ, ჩემთვის ამ საზეიმო მომენტში მათი სახელები მოვისხსენიო ჩაუმქრალ მოგონებებად და უდიდესი მადლიერებით. ამ ახალ მინდორს მათი სულებისთვის დავამუშავებ.

Schaff, das Tagwerk meiner Hände, hohes Glück, daß ichs vollende!*

---

* ციტატა გოეთეს ნაწარმოებიდან – Hoffnung.

DER MENSCH IM RECHT

Gustav Radbruch

Translated by Nino Katamadze*

“Der Mensch im Recht” is an inaugural lecture of Gustav Radbruch, which he gave at University of Heidelberg. He discusses ideas and basic directions of image of human and personality in law and legal history. Georgian article is a translation from German.

Keywords: Radbruch, Human, Person, Law.

---

* Associate Professor at Sulkhani-Saba Orbeliani University. orcid.org/0000-0003-4595-2972